

Keskustelua – Diskussion

Ajatuksia myötätunnosta ja kivusta

Suomeen saapuu vuosittain parisataa yksintullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa. Määrät kuitenkin vaihtelevat vuosittain. Esimerkiksi vuonna 2008 Suomesta haki turvapaikkaa 706 yksintullutta lasta ja nuorta. Tilastot osoittavat, että yksintulleiden määrä on tällä hetkellä hitaassa nousussa. Vuoden 2015 toukokuun loppuun mennessä Suomeen on Maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan saapunut jo 141 yksintullutta alaikäistä turvapaikanhakijaa. Lapsia saapuu useista kriisipesäkkeistä, kuten Somaliasta, Algeriasta, Afganistanista ja Irakista. Yksintulleet päätyvät maahan salakuljetettuina eri reittejä Euroopan läpi. Kohdemaata ei välttämättä ole lapselle tai nuorelle selvä matkaan lähdettäessä. Yksintulleet matkustavat usein ilman sisaruksiaan ja aina ilman vanhempiaan.

Turvapaikkaprosessin aikana yksintulleiden elämän järjestymistä Suomessa hallinnoivat Maahanmuuttovirasto ja sisäministeriö. Oleskeluluvan jälkeen yksintulleiden asioista hallinnollisesti vastaavat Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset) sekä työ- ja elinkeinoministeriö. Yksintulleiden turvapaikkaprosessi kestää noin kymmenen kuukautta, ja alaikäiset saavat yleensä turvapaikan Suomesta, elleivät he edusta niin kutsuttua Dublin-sopimustapausta. Tällöin hakija voidaan palauttaa siihen Euroopan unionin (EU) maahan, jossa hän on ensimmäisen kerran hakenut turvapaikkaa. Dublin-sopimukseen perustuvia alaikäisten kielteisiä turvapaikkapäätöksiä tehdään Suomessa vuosittain muutamia, vaikka EU-tuomioistuimien vuonna 2013 linjannut, ettei näin tulisi toimia yksintulleiden kohdalla (Blomqvist 19.5.2015).

Suomalainen maahanmuuttopolitiikka ja turvapaikkamenettely ovat kiristyneet koko 2010-luvun ajan. Esimerkiksi vuonna 2012 voimaan tullut biometrinen tunnistaminen on muuttanut yksintulleiden asemaa Suomessa. Alaikäinen turvapaikanhakija ei voi myöskään laittaa Suomessa vireille hakemusta perheen yhdistämisestä, sillä uuden käytännön mukaan huoltajan on käynnistettävä yhdistämisprosessi yksintulleen entisessä kotimaassa tai lähimmässä Suomen suurlähetystössä. Perheen yhdistäminen edellyttää perheeltä oikeanlaisia matkustus- ja henkilöllisyysdokumentteja. Lisäksi vaaditaan rahaa lähetystöön matkustamista ja prosessin käynnistämistä varten, sillä jokaisen hakemuksessa olevan perheenjäsenen tulee saapua suurlähe-

tystöön sormenjälkien ottamista varten (Asiantuntijahaastattelu 2015a). Tämä on johtanut siihen, että yhä harvemmalla perheellä on mahdollisuus anoa perheen yhdistämistä.

Perhesidehakemuksiin liittyvät haasteet merkitsevät tiukentuneen maahanmuuttopolitiikan ohella sitä, että yksintulleet lapset ja nuoret jäävät pysyvästi yksin Suomeen. Oleskeluluvan saamisen jälkeen he siirtyvät pääsääntöisesti vastaanottokeskusten yhteydessä sijaitsevista ryhmäkodeista perheryhmäkoteihin tai yksityismajoitukseen, joissa he asuvat täysi-ikäisyyteen asti (Suokonautio & Rantala 2014). Suomessa yksintulleet ovat moninaisen institutionaalisen hoivan kohteina. Heidän kasvuaan ja kehitystään tuetaan perheryhmäkodeissa, kouluissa, erilaisissa sosiaalipalveluissa ja harrastuksissa. Tämä tukiverkko on elinehto selviämiseksi ja aikuisuuteen kasvamiselle. Muun muassa perheryhmäkodeissa tehty arkinen työ muodostaa uusia kuulumisen ympäristöjä, tilanteita ja sosiaalisia siteitä yksintulleiden elämään (Kuusisto-Arponen 2014).

Yksintulleiden arjen kokemuksista ja kuulumisen tilanteista ja tiloista on melko vähän tutkimustietoa Suomessa (vrt. Kauko 2013, 2014; Björklund 2014, 2015; Kauko 2015). Meneillään olevassa akatemiaturvapaikkaprojektissani (SA 266161) tarkastelen lapsuudessa koetun pakotetun siirtymisen ylikulttuurisia muistoja, kuulumisen strategioita, tunteita ja kehollista politiikkaa. Tässä puheenvuorossa pohdin tutkimukseni moraalisia asetelmia ja lähtökohtia käsittelemällä tutkimussuhteen luomista, ylläpitämistä ja lopettamista haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten kanssa. Valotan erityisesti tutkijan kulkemaa matkaa, joka pohjautuu seitsemän kuukauden mittaiseen etnografiseen kenttätööhön eteläsuomalaisessa perheryhmäkodissa vuosina 2014–2015. Tutkimuksen kenttätöväiheessä hankkeessa työskenteli lisäksi tutkimusapulainen Elina Niinivaara. Täten yhteistä matkaa kulkivat kaksi tutkijaa, perheryhmäkodin nuoret ja henkilökunta.

Puheenvuorollani on kaksi päämäärää. Ensiksi kuvaan, kuinka pakotetun siirtymisen (*forced displacement*) aiheuttama maantieteellinen ja henkinen sijattomuus luovat elettyyn arkeen pohjaviereen, joka on monin tavoin jatkuvasti läsnä yksintulleiden elämässä. Tätä tilallista kuulumattomuuden tunnetta ja yksilön olemassa oloon liittyviä yk-

sinäisyyden sävyjä näkee tutkittavan yhä harvemmin empiirisesti nykyisessä maantieteellisessä tutkimuksessa. Toiseksi osoitan, kuinka tutkijana oleminen, kanssakulkijuus ja ”taistelevan tutkimuksen” (ks. Suoranta & Rynänen 2014) hengen tunnistava kenttätyö muodostavat maaperän moninaiselle moraalille ja eettiselle pohdinnalle. Tarkastelen erityisesti, miten myötätunto ja sen heijastena syntyvä kipu näkyvät tutkimussuhteessa.

Maantieteellinen sijattomuus ja yksinäisyyden sävyt

Nykyään Ruotsissa asuva Iranilaissyntyinen Shahrām Khosravi kuvailee teoksessaan *Paperittomuus ja rajojen valta* (2013), kuinka Fatemeh-Kian, Ruotsiin saapunut paperiton pakolainen, jäi ruumiillisesti ja maantieteellisesti sijattomaksi omien kokemustensa vuoksi. Sijattomuus ja toivottomuus johtivat Fatemeh-Kianin itsemurhaan ruotsalaisessa säilöönottokeskuksessa (Khosravi 2013: 15). Tällaiset kohtalot eivät ole poikkeuksellisia. Ne ilmentävät pakotetun siirtymisen yhä uudelleen kertautuvia traumaattisia kokemuksia eletyssä arjessa, jossa asiat, ihmiset ja paikat hakevat jatkuvasti muotoaan.

Fatemeh-Kian oli aikuinen, mutta ruumiillisen ja maantieteellisen sijattomuuden kokemus ei katso ikää. Erilaiset vallankäytön muodot nujertavat pakotetun siirtymisen kokeneita yksilöitä. Heistä tulee kansainvälisten ja kansallisten maahanmuuttopolitiikkojen kohteita, numeroita hallinnanjärjestelmässä. Suhteellisista sijainneista ja kuulumisen siteistä tulee suhteettomia, fragmentteja, joiden eläminen tosiksi ja kokonaisiksi on lähes utopistinen toive. Sijattomuus merkitsee sitä, että ihminen on moninkertaisesti syrjäytetty omasta elämästään ja siitä historiasta, jonka hän on joskus tunnistanut itselleen kuuluvaksi. Samalla sijattoman minuus muovautuu eritasoisten ulossulkemisten vuoksi. Sijattomuus kaihertaa sielussa, tekee levottomaksi, synnyttää ikävää ja pohjatonta yksinäisyyttä. Selviämisestä tulee vuosia ja vuosikymmeniä kestävä kamppailu.

Maantieteellinen sijattomuus, paikattomuus, vierauden ja kuulumattomuuden tunteet ovat pakotetun siirtymisen kokeneiden aikuisten, nuorten ja lasten arkea. Yksinäisyyden kokemus on paljon muutakin kuin fyysistä ja henkistä sijattomuutta. Niin kutsutut aika-tilalliset määreet muuttuvat ja hämärtyvät. Aiemmin edes jotenkin jäsentyneet ”täällä/siellä”, ”ennen/nyt/tulevaisuudessa” muuttuvat muistojen arjeksi ja huolen sävyttämäksi kaipaukseksi: ”siellä/nyt”. Samoin näkymä eteenpäin, ”täällä/tulevaisuudessa”, katoaa. Liikkeellä olevien kehojen ylikansalliset hallinnan strategiat määrittävät

yksilöiden kokemuksia sijattomuudesta: henkilöllisyyden selvittäminen, matkareitin ja maahantulon selittäminen, turvapaikkaprosessi ja institutionaalisissa ”säiliöissä” eläminen luovat arjen, jota määrittävät krooninen odottaminen ja moniulotteinen epävarmuus (esim. O’Reilly 2013). Arki vaatii uudenlaisia kiinnittymisiä, kiintymisiä ja oman subjektiviteetin sekä minuuden sijainnillisuuden uudelleen asemoimista. Tämä minuuden sijattomuuden ja sijainnillisuuden arkinen dynamiikka on tutkimukseni ja erityisesti kenttätyöni keskiössä.

Yksinäisyys on pohjavire, josta yksintulleet nuoret viestivät monin tavoin. Nuoret elävät kaukana perheestään ja kantavat samalla jatkuvasti huolta siitä, miten perhe voi. Moni yksintullut on kadottanut yhteyden vanhempiinsa kokonaan. He toivovat, että esimerkiksi Punaisen Ristin henkilötiedustelu voisi löytää heidän perheensä. Perheiden löytäminen on kuitenkin vaikeaa, koska lapset ja nuoret osaavat harvoin kertoa tarkasti, missä he ovat nähneet perheensä viimeisen kerran ja mihin kohteeseen perhe on ollut pyrkimässä.

Yksinäisyys näkyy nuorten elämässä erityisesti iltaisin ja viikonloppuisin, kun arjen rytmi hellittää. Tällöin ikävä ja yksinäisyys tiivistyvät. Lapset ja nuoret kehittävät selviytymismekanismeja näitä hetkiä varten. He saattavat vetäytyä omaan huoneeseen, yrittävät nukkua ikävää pois tai tekevät vimmattusti jotakin. He yrittävät elää läpi yksinäisyyden hetket tunti tunnilta. Joskus nuori hakeutuu toisten nuorten, samaa kalvavaa yksinäistä taistelua käyvien ”veljien ja siskojen”, luo. Sohvalla makailu, keittiössä hengailu ja välillä jopa fyysinen ”nujuaminen” ovat nuorten keskinäisiä tapoja kutsua ja päästää toinen ihminen lähelle. Yksinäisyydestä ei useinkaan puhuta vertaisille, mutta silti kaikki tuntevat sen. Se on nuorten hiljainen salaisuus, jonka syvyyttä, sävyjä ja kipeyttä aikuinen tutkija ei voi koskaan täysin ymmärtää.

Yksinäisyys näkyy kehossa. Nuori käpertyy henkisesti ja fyysisesti: ryhti muuttuu, pää painuu alas, silmät ”huutavat” sielun tuskaa. Perheryhmäkodissa työskennellessäni kohtasin näitä tilanteita usein. Nuori viestii kehollisella olemuksellaan myös siitä, miten hän toivoo tilanteeseen vastattavan. Yhteinen ateriahetki saattaa edetä hiljaisuuden vallitessa nuoren istuessa sivuttain muihin nähden, muiden nuorten ja aikuisten katsekontaktien ulottumattomissa. Syötyään nuori poistuu omaan huoneeseensa hiljaisesti ruoasta kiittäen. Toisella hetkellä nuori saattaa tulla lähelle ja varoen katsoa aikuista, kuin pyytäen halausta, olkapäästä silytystä tai vain huomioivaa sanaa. Joskus nuori kävelee kohti, varovaisin mutta päättäväisin askelein, levittää kätensä ja halaa. Tehdessäni kenttätöitä kysyin halauksen aikana aina: kuinka voit? Usein nuori totesi hiljaa kuiskaten, että väsyttää, ja jatkoi pian matkaansa.

Aina yksinäisyys ei ole hiljaista kipua. Joskus se purkautuu huutona ja turhautumisena. Nuoren on vaikea ymmärtää, miksi hänet on jätetty yksin – ja erityisesti, miksi tämä yksinäisyys tulee jatkumaan läpi hänen elämänsä.

Tutkimussuhteen eettiset kysymykset

Yksintulleiden lasten ja nuorten arjen tutkiminen vaatii kanssaelämistä, luottamuksen rakentamista ja yhteisen ymmärryksen hetkien tunnistamista. Tutkijalle asetelma, jossa arkea tarkastellaan olemalla (*being*) hyvin erilaisista oloista tulevien ja haavoittuvassa asemassa olevien alaikäisten kanssakulkijana, on erittäin vaativa. Alaikäisten yksintulleiden kanssa työskennellessä on erotettava virallinen ja eletty etiikka. Se, missä rajat kulloinkin kulkevat, on tilannesidonnaista. Tutkimuseettiset ratkaisut nuorisotutkimuksessa vaativat myös sosiaalisten tilanteiden kontekstisidonnaista tulkintaa ja inhimillistä herkkyyttä (ks. myös Tani 2010). Joissain tilanteissa tämä tarkoittaa esimerkiksi joustavaa tulkintaa tutkimussuostumusten pakonomaisten pyytämisen ja tutkimussuhteen kannalta oleellisen luottamuksen rakentamisen välillä. En tarkastele kuitenkaan puheenvuorossani laajemmin tutkimuksen suunnitteluun liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä, vaan kerron konkreettisista valinnoista, joita jouduin tekemään.

Lähtökohta alaikäisten kanssa työskentelylle on virallinen tutkimuslupa. Tässä tapauksessa hain tutkimuslupaa alaikäisyksiköstä vastaavan kunnan hyvinvointipalveluista. Tutkimuslupaa varten lähetin kaupungille tutkimussuunnitelman lyhennelmän, tutkittaville jaettavan tutkimusselosteen sekä tutkittavien ja heidän edustajiensa tutkimussuostumuslomakkeet. Lisäksi kaupunki vaati tutkimukseen osallistuvan perheryhmäkodin suostumusta, jonka olin neuvotellut jo aineistonkeruuta suunniteltaessa yhdessä yksikön johtajan kanssa. Sain tutkimusluvan perheryhmäkotiin syksyllä 2014, ja kenttätöyöt alkoivat saman vuoden lokakuussa.

Kenttätöiden yhteydessä huomasimme tutkimusapulaisten kanssa, että nuorten oli vaikea ymmärtää tutkimusasetelmaa, vaikka tutkimusseloste oli käännetty heidän kotikielilleen. Tutkimusta, sen tarkoitusta ja tavoitteita esiteltiin useita kertoja perheryhmäkodin nuorten kokouksissa. Lisäksi asiaa selvennettiin päivittäisissä keskusteluissa nuorten kanssa. Keskusteluissa korostimme nuorille, että olimme oppimassa heidän kokemuksistaan. Muis-tutimme, että kukaan muu ei voisi kertoa meille, mitä he ajattelivat ja millaisia kokemuksia sekä tunteita heillä oli Suomeen tulemisesta ja asumisesta täällä. Nuoret olivat saamastaan huomiosta vilpittömän otettuja, mutta samalla myös hämillään siitä, että heidän kokemuksiaan haluttiin ymmärtää.

Jokaiselta perheryhmäkodissa asuvalta nuorelta sekä heidän laillisina huoltajinaan toimivilta edustajilta pyydettiin kirjallinen tutkimussuostumus. Valtaosa nuorista allekirjoitti suostumuksen heti tai parin ensimmäisen kenttätöviikon aikana, mutta osa nuorista kieltäytyi aluksi osallistumasta tutkimukseen. Ajan kuluessa muutama uusi nuori tuli mukaan tutkimukseen. Jopa kahden viimeisen kenttätöviikon aikana kaksi nuorta halusi osallistua tutkimukseen liittyvään henkilökohtaiseen valokuvausprojektiin. Kolme 16 nuoresta ei koskaan antanut tutkimussuostumusta. Koska hanke oli saanut tutkimusluvan alaikäisyksikköön, päädyimme yksikön johtajan kanssa käymässämme keskustelussa siihen, että olimme oikeutettuja havainnoimaan ja työskentelemään kaikkien nuorten kanssa. Työskentelyä ei siis rajoitettu niihin sosiaalisiin tilanteisiin, joissa olisi ollut vain tutkimussuostumuksen antaneita nuoria. Osallistumista vielä harkkinneiden nuorien ulossulkeminen yhteisestä olemisesta ja tekemisestä olisi ollut suorastaan kohtuuton inhimillisesti ja tutkimuseettisesti. Kahdenkeskisiä keskusteluita käytimme tutkimusaineistona kuitenkin vain silloin, jos nuori oli prosessin jossakin vaiheessa antanut meille tutkimussuostumuksen.

Pyysimme tutkimussuostumukseen nuorilta allekirjoituksen ja syntymäajan. Monelle yksintulleelle syntymäpäivän merkitseminen oli vaikeaa. Osa ei tiennyt omaa syntymäpäiväänsä tai muistanut oikeaa vuotta. Yksi nuori huomautti, että hänen suostumukseen merkitsemänsä päivämäärä (1. tammi-kuuta) ei ollut hänen oikea syntymäpäivänsä. Hän oli saanut sen Suomessa, koska hänellä ei ollut uskottavia dokumentteja, joilla hän olisi voinut osoittaa syntymäpäivänsä olevan oikeasti syksyllä. Tällaisissa tilanteissa sanoimme, ettei lapsen tai nuoren ole pakko laittaa syntymäaikaansa suostumuskaavakkeeseen. Kerroimme, että voimme kysyä sitä esimerkiksi perheryhmäkodin ohjaajilta tai nuoren edustajalta. Kokemuksemme osoittivat, että iän kysyminen ja merkitseminen tutkimussuostumuskaavakkeeseen on ongelmallinen ja ristiriitainen vaihe tutkimuksen eettisistä vaatimuksista ja tutkimussuhteen alkumetreillä solmittavasta luottamuksesta neuvotellessa. Nuoret yhdistivät iän kertomiseen useita aikaisempia tilanteita, joissa virallisten tahojen ja ylipäättään aikuisten epäily lapsen tai nuoren kertomasta on johtanut moninaiseen todisteluun.

Yksintulleiden ikä onkin erityinen maahanmuuttoon liittyvän biopoliittisen hallinnan kysymys. Oikeuslääketieteellinen ikätestäus tehdään kaikille nuorille, joiden alaikäisyyttä on syytä epäillä ja joilla ei ole uskottavaa dokumentaatiota iästään. Ikätestäusta voivat pyytää poliisi, rajavartiolaitos tai maahanmuuttovirasto, ja se tehdään turvapaik-

kaprossin yhteydessä (Asiantuntijahaastattelu 2015b). Ikätastausta on sovellettu Suomessa laajamittaisesti vuoden 2008 jälkeen.

Kokemukseni mukaan nuoret kavahtivat myös tutkimussuostumuspaperien virallisuutta. Tutkijana ”vaatimusten” esittäminen teki oloni epävarmaksi ja epämiellyttäväksi. Jouduimme selittämään nuorille monta kertaa, miksi olimme pakotettuja pyytämään kirjallisen luvan, vaikka he olisivat jo antaneet suostumuksensa suullisesti. Syntyi tilanteita, joissa nuori halusi ensin allekirjoittaa suostumuksen, mutta lyhyttä tekstiä lukiessaan perääntyi ja pyysi lisäaikaa. Paikoitellen syntyi väärymmärryksiä ja mielipahaa. Selittäessäni tutkimuksen taustoja eräässä nuorten kokouksessa käytiin ”yksintulleiden nuorten” sijaan ilmaisua ”yksintullut pakolainen”. Tämä aiheutti kahden pojan välittömän reaktion. Toinen heistä sanoi minulle, että ”aina me ollaan pakolaisia”. Yritin selittää tarkoitavani yksintulleita lapsia ja nuoria, mutta toinen pojista ei enää sen illan aikana halunnut keskustella tutkimuksesta. Hän allekirjoitti tutkimussuostumuksen vasta myöhemmin.

Koska etnografiaa tehtiin nuorten kotona, olimme huolissamme nuorten omasta näkemyksestä: saammeko tulla heidän kotiinsa? Esitimme kysymyksen useaan kertaan nuorille, ja vastaus oli kerta toisensa jälkeen sama: olette tervetulleita, kiva kun olette täällä. Nuorille oli kerrottu ensimmäisestä tapaamisesta lähtien, että aina kun tutkijat olivat talossa, he tekivät tutkimusta. Eli kaikki asiat, joista kanssamme keskusteltiin, olisivat osa tutkimusaineistoa. Lisäksi muistutettiin, että nuorilla oli missä tahansa tilanteessa lupa sanoa, ettei jotakin heidän kertomaansa asiaa kirjattaisi muistiinpanoihin. Tutkijan sai myös pyytää poistumaan tilanteesta, jos nuorella olisi epävarma olo asioiden jakamisesta tutkijan kanssa tai jos hän halusi muutoin olla rauhassa.

Tutkimuksesta tai tutkijoista sai antaa anonymiä palautetta perheryhmäkodin yhteiseen palautelaatikkoon. Seitsemän kuukauden työskentelyjakson aikana emme saaneet yhtään viestiä. Sen sijaan nuorten arkisia toimintamalleja seuraamalla aloimme kehittää omia julkilausumattomia sääntöjä: emme koskaan mennee koputtelemaan nuorten huoneiden oville, ja hiljaisina hetkinä istuimme keittiössä tai toimistossa odottelemassa nuorten ilmaantumista. Lisäksi kysimme aina nuorelta, mikä olisi hänen mielestään sopiva paikka jutella, tehdä läksyjä tai viettää aikaa yhdessä.

Asemoituminen toimintaympäristöön, joka on yhtä aikaa koti, instituutio ja työpaikka, vaatii tutkijalta aikaa, avoimuutta ja heittäytymistä. Kenttätyö oli jatkuvaa kohtaamisten kirjoa: vein nuoria lataamaan bussikorttia, kuljetin heitä harrastuksiin, ja olin mukana järjestämässä syntymäpäivädiskoja,

leipomassa rieskaa, auttamassa koulutehtävissä tai lukemassa historian kokeeseen. Juuri nämä arjen tilanteet olivat kenttätyöni ytimessä. Nuorten luottamus minuun tutkijana alkoi kehittyä ja syventyä, kun teimme asioita yhdessä.

Perheryhmäkoti on paitsi nuorten koti myös monen hoivasta ja kasvatuksesta vastuussa olevien aikuisten työpaikka. Tutkijan paikan ja työskentelytavan löytäminen ulkopuolisena aikuisena vaati ponnisteluja ja toisaalta rohkeutta seisoa lupausten takana. Kerrytin nopeasti tietouttani nuorten elämästä ja tilanteista hyvin eri tavoin kuin henkilökunta. Minulle kerrottiin asioita, joita henkilökunnalle ei välttämättä ilmaistu. Välillä joku henkilökunnasta saattoi tiedustella minulta nuoriin liittyvistä asioista. Jouduin kieltäytymään näistä keskusteluista ja kerroin kysyjälle luvanneeni, etten puhu nuorten kanssa käymistäni henkilökohtaisista keskusteluista. Vastaavasti nuoret saattoivat tulla kysymään minulta lupaa joihinkin asioihin, jotka esimerkiksi omaohjaaja oli kieltänyt. Aina näissä tilanteissa uudelleen hahmottuneet luottamuksen rajat eivät olleet selviä minullekaan, mutta pian opin olemaan ottamatta kantaa mihinkään arjen sääntöihin liittyviin kysymyksiin.

Myötätunnon voima

Edellä kuvaamani tilanteet ja esimerkit osoittavat, kuinka tutkimusetiikka ja tutkimussuhteen luominen sekä ylläpito ovat paitsi limittyviä myös paikoitellen ristiriitaisia pyrkimyksiä. Lisäksi kenttätyökontekstin erityispiirre, tässä tapauksessa havoittuvassa asemassa olevien nuorten tutkiminen, vaatii tutkijalta tiheissä ja yllätyksellisissä sosiaalisissa tilanteissa luovimista, oman epävarmuuden kestämistä ja emotionaalista avoimuutta.

Juha Suoranta ja Sanna Rynänen (2014: 18) kirjoittavat, että yhteiskunnallisesti sitoutuneessa ”taistelevassa tutkimuksessa” tutkimus perustuu horisontaalisiin suhteisiin toimijoiden välillä: ”tutkija on osa tai liittyy osaksi sitä ihmisryhmää ja niitä tilanteita, joita tutkimus koskee, joissa se tapahtuu ja joissa sen on tarkoitus olla vaikuttavaa”. Omassa tutkimuksessani liittyminen ja osallistuminen oli välttämätöntä. Yksintulleilla nuorilla on valtavasti kokemuksella tietoa pakotetusta siirtymisestä. Tämä kokemushistoria on jatkuvasti läsnä ja pilkahtelee arjen käytännöissä ja keskusteluissa. Suuri osa tästä kokemuksesta on hiljaista kehollista tietoa: tunteita, tunnemuistoja ja utuisia mielikuvia asioista ja tapahtumista. Lisäksi kerrottuja minuuksia on useita: se mikä nuori on ollut kotona ennen matkaan lähtemistä, se millainen hän oli matkalla, ja se mitä hän on nyt. Osaan kokemuksista liittyy onnea ja iloa ja toisiin surua, kipua ja pelkoa. Kaikkea tätä kehollisten ja kerrottujen kokemuksi-

en kirjoja on lähes mahdotonta pukea sanoiksi ainaakaan silloin, jos asioita kysytään suoraan.

Näkemykseni mukaan oma osallisuuteni määrityi lähinnä kanssakulkijuudeksi, eikä voinut johtaa nuorten kokemushistorian kokonaisvaltaiseen, elettyyn ymmärtämiseen (ks. Kuusisto-Arponen 2003: 13–16). Oman kokemiskyvyn rajallisuus on syytä muistaa erityisesti siksi, että inhimillisesti raskaiden kokemusten ymmärtäminen vaatii tutkijalta empatiaa. Tutkimussuhteen intensiivisyyden vuoksi kovia kokeneiden ihmisten tunteet saattavat heijastua tutkijaan. Tätä peilausvaikutusta ei pidä luulla tunnemuistojen siirroksi. Kyse on kokemusten välittämisestä, jonka ”vaikuttavuus” todentuu tutkimussuhteen muuntumisen myötä ja tutkijan tekemän tutkimuksen kautta. Tutkijasta voi tulla kanssa-ajattelija, arjessa auttaja tai yksinäisyyden ymmärtäjä, joskus jopa ystävä. Tutkimus laajenee tällöin perinteisen akateemisen julkaisemisen lisäksi myös muuksi toiminnaksi; aktivismiksi, kriittisen tietoisuuden herättelyksi tai ryhmän jäsenten yhteiskunnallisen toiminnan tukemiseksi (Suoranta & Rynänen 2014: 30).

Nuorten kanssa toimittaessa tutkimussuhteen luominen ja ylläpito vaatii tutkijalta läsnäoloa ja kuuntelemisen taitoa. Yhdessä työskentely ja nuorelta oppiminen perustuvat sekä ammatilliseen ja tieteelliseen otteeseen että myötätuntoon. Susanna Hast (2014) on todennut, että myötätunto on yksi ”sosiaalisista tunteista”, joka ”perustuu tasa-arvoiseen toisen ihmisen kunnioitukseen. Myötätunto on tunteena palkitseva, sillä se ei ole vain ulospäin suuntautunut, vaan osa oman itsen havainnointia ja jatkuvaa konstruointia”. Myötätunnon avulla kaksi yksilöä voivat muodostaa vastavuoroisen oppimisen hetken. Omassa työssäni tämä vaati rohkeutta jättäytyä pois totunnaisesta kyselijän roolista ja antaa nuoren määrittää kertomuksensa tapa ja tilanteet. Minun oli työskenneltävä pitkäjänteisesti luottamuksen ansaitsemiseksi, kestävävä hiljaisuudet ja puhumattomuudet sekä tunnistettava tilanteet, joissa yhteinen ymmärrys voi syntyä; oli jatkettava, vaikka tuli torjutuksi kerta toisensa jälkeen; oli ymmärrettävä, ettei luottamus ole yksinomaan tutkijan neuvoteltavissa, vaan se joko syntyy ihmisten välillä ajan kuluessa tai jää syntymättä.

Metodologisena ohjenuorana myötätunnon politiikka (*politics of compassion*) vaikuttaa läpi tutkimusprosessin (ks. Ure & Frost 2014). Kokemusten kirjaaminen laajenee kerrotun kuvaamisesta kehollisuuden, eleiden ja tunteiden tarinallistamiseksi. Kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen poikkeaa tällöin perinteisestä akateemisesta kirjoittamisesta. Esimerkiksi tunnetilojen kirjaaminen vaatii lähes kaunokirjallista esittämissylyä. Samalla pitäisi kuitenkin päästä irti tunnereaktioiden esitulkinnasta, johon käsitteelliset työkalut helposti ohjaavat. Nuoren

mielialaa ei esimerkiksi pidä tulkita tai tunteellistaa iloiseksi tai surulliseksi, ellei hän itse niin ole sanonut. Ylitulkittamisen ja tunteellistamisen sijaan muistiinpanoista tulisi välittyä sanojen, eleiden, liikkeen ja katseiden muodostama kokonaisuus – intersubjektiviivisen kehollisen tietämisen ydin.

Myötätunnon politiikka sisältää muutamia riskejä. Vaikka nuori toimii kokemuksiensa välittäjänä ja määrittää itse, mitä haluaa kertoa tutkijalle, saavutettu ymmärrys voi satuttaa nuorta nostaten pintaan kipeitä kokemuksia ja epävarmuutta. Sama kipu voi siirtyä tutkijaan, vaikka se näyttäytyy esimerkiksi voimattomuutena paljastaa epäkohtia ja kyvyttömyytenä muuttaa yhteiskuntarakenteita, jotka tulevat näkyviksi nuoren kokemusten kautta. Näistä riskeistä huolimatta tieteen tekeminen voi aidosti ja avoimesti olla myötätunnon politiikkaa, tai kuten Paulo Freiren kriittisen pedagogiikan ajatuksia seuranneet tutkijat ovat kutsuneet, ”sydämen metodologiaa” (ks. Hast 2014; Suoranta & Rynänen 2014; Ure & Frost 2014).

Rakkaudesta ihmiseen ja akateemiseen tutkimukseen

Seitsemän kuukauden kenttätyö yksintulleiden lasten ja nuorten kanssa on muuttanut minua ihmisenä ja tutkijana. Nuorten kautta olen ymmärtänyt, kuinka perustavanlaatuisesti pakotettu siirtyminen haavoittaa kokijansa minuutta: sijattomuus saa pysyviä inhimilliseen olemassaoloon sitoutuneita muotoja, joita eletään todeksi päivittäin. Kenttätyöt ovat saaneet minut käsittämään, kuinka jatkuva henkinen liikkeellöolo luo välitiloja, joissa yksinäisyys ja huoli asustavat. Samalla olen hahmottanut, että varovaisin askelein on mahdollista luoda uusia kuuluminen siteitä täydentämään sitä ylirajaista arkea, jonka osana yksintulleet nuoret elävät.

Tutkimuksen tekeminen yhdessä nuorten kanssa on ollut huomattava ajallinen ja henkinen investointi. Kuitenkin vain tämä panostus on mahdollistanut tutkimuksen tekemisen – ja luonut samalla ihmissuhteita. Nuoret ovat oppineet luottamaan tutkijaan ja tutkija kantamaan nuoren huolia, iloja ja elämää sydämessään. Tutkimani lapset ja nuoret ovat jannonneet nähdäksi tulemistä, kuuliijoita kokemuksilleen ja tukea arjessa tapahtuvaan kasvamiseen. Ennen Suomeen päätymistään he ovat pakomatallaan kohdanneet suuren joukon aikuisia, joihin ei ole voinut luottaa. Useita lapsia ja nuoria on kohdeltu henkisesti tai fyysisesti kaltoin, ja heidän elämänsä tärkeimmät omat aikuiset ovat kuolleet, hävinneet tai maailman äärissä. Tässä kertautuvien rankkojen kokemusten ketjussa jokainen luotettava aikuinen ja jokainen merkityksellinen ihmishuhde saa lapset ja nuoret voimaan edes hetkittäin parem-

min. Tässä tutkimuksessa on paitsi lisätty tietoa ja ymmärrystä myös luotu ihmissuhteita.

Tutkimus on ollut minun keinoni tavoittaa nämä lapset ja nuoret. Kaikki työskentelyni perheryhmäkodissa liittyi tutkijana olemiseen, mutta jo kenttätöiden ensimmäisinä viikkoina ymmärsin, ettei akateemisen tutkijakoulutuksen kautta vuosikymmenien myötä kerätty osaaminen ollut avain ilmiön ymmärtämiseen. Kyse oli sydämen metodologiasta; uskalluksesta päästää asiat ja ihmiset lähelle ja ymmärtää uudesta näkökulmasta millaisessa maailmassa elämme; herätä vaatimaan selityksiä sille, miksi yksintulleiden lasten ja nuorten kokemukset ovat yhä hiljennettyjä ympäri maailman; ja lopulta myös uskalluksesta myöntää, että luottamuksen saavuttaminen oli ajanut minut ja nuoret yhteiseen kiintymyksen ansaan.

Kenttätöiden lopettaminen oli äärimmäisen vaikeaa. Muutamat nuoret pyysivät, että jäisin heidän luokseen vielä tutkimuksen päätyttyäkin. Juttelin jokaisen nuoren kanssa ja kerroin, että kenttätöni on tulossa päätökseen. Kahden viimeisen viikon aikana teimme yhdeksän nuoren kanssa valokuvaprojektin, jonka aikana tapasimme kahden kesken. Näissä tapaamisissa puhuimme valokuvien lisäksi myös minun lähtemisestäni. Viimeisenä kenttätöpäivänä järjestin perheryhmäkodin keittiössä pienen herkutteluhetken. Nuoret tulivat ja menivät, annoin jokaiselle kortin, johon olin kirjoittanut heiltä oppimiani asioita, ja kerroin kuinka upeita nuoria he olivat. Tilanne oli vaikea nuorille ja minulle. Osa söi jäätelönsä nopeasti, halasi pikaisesti ja poistui sen jälkeen sanaakaan sanomatta omaan huoneeseensa. Joku ei olisi halunnut korttia, koska ei omien sanojensa mukaan tarvinnut sitä. Monet halusivat pitkään ja kertoivat halatessaan asioita – muistoja viimeisten seitsemän kuukauden ajalta. Haikeuden lisäksi aistin nuorissa ärtymystä, surua ja pettymystä. Sydäntäni kirveli, henkeä ahdisti, ja mielessäni oli vain yksi ajatus. Olin tekemässä juuri sen, minkä niin moni aikuinen heidän elämässään aiemmin: olin jättämässä heidät ja lähtemässä pois. Vaikka tiesin, etten voinut jatkaa kenttätöitäni loputtomiin, lähteminen tuntui nuorten hylkäämistä, jonka eettisyyttä epäilin vahvasti. Olin kiintynyt nuoriin ja nuoret minuun.

Nyt, muutamia kuukausia myöhemmin, alan hiljalleen oivaltaa, että myötätunto ja kipu ovat välttämättömiä työvälineitä yksintulleiden nuorten kokemusten analyttisessä ymmärtämisessä ja heidän kohtaamiensa rakenteellisten epäoikeudenmukaisuuksien osoittamisessa. Tutkijan tuntema kipu on olennaista nuorten elämän aidossa kokemuksellisesti kohtaamisessa. Alttius kohtaamiseen ja myötätuntoisen kivun hyväksymiseen mahdollistaa niiden pienten jaettujen todellisuuksien rakentumisen, joiden kautta tutkimuksella on voimaa valottaa

murto-osa siitä sijattomuuden kivuliaisuudesta, jota nuoret kantavat mukanaan (ks. Puumala 2013).

Loppujen lopuksi tutkijan ei tarvitsekaan päästä kokemastaan kivusta kokonaan irti. Riittää, että hän siirtyy hieman etämmälle pystyäkseen toimimaan. Kenttätöiden jälkeinen tapaaminen tutkimusapulaisten Elinan kanssa kristallisoi tämän kokemuksen. Tapaamisemme aluksi suunnittelimme, mitä seikkoja ja alustavia tuloksia halusimme nostaa esiin perheryhmäkodin henkilökunnan kokouksessa. Jäsensimme kokemuksiamme ja kirjasimme ylös tärkeitä kehittämissäkökulmia, mutta puheemme kääntyi lopulta aina perheryhmäkodin nuoriin. Monet muistot liikuttivat meidät kerta toisensa jälkeen kyyneliin. Illalla vaihdoin vielä kaksi tekstiviestiä, joihin kiteytyy kenttätöimme metodologinen asenne ja samalla taistelevan tutkimuksen ydin:

Elina: Hmm, jäi mietittävään miten tärkeä susta monelle nuorelle niin nopeasti tuli. Varmasti kiintyivät myös ohjaajiin, mut eri lailla. Tarve aikuiselle, jolla on ihan eri rooli (ei integroi, ohjaa, opeta, vaan kuuntelee, on kiinnostunut, on läsnä) ja joka ”ei saa palkkaa”, on varmaan ihan huutava...Mut niin, oon täs miettiny, ett voiko tutkimuksen ja rakastamisen yhdistää. Onkse niinku ihan mahdotonta & eettisesti älytöntä, vai sittenki just oikee suunta.

A-K: Kiitos Elina! Juuri noita samoja ajatuksia pyörittelen itsekin. Yhteydessä olemisen mahdollistaa vain juuri tuo läheisyys, lämpö ja rakkaus. Tavallaan se politics of compassion, josta on kirjoitettu kv-politiikassa. Täytyy vain keksiä keinot taivuttaa nämä kokemukset akateemiseen muotoon, eettisesti en usko, että on yhtään älytöntä, mutta pelko säröjen tekemiseen siihen ihmisten rakkauteen on kamalan pelottavaa. [...]

Kiitokset

Kiitän yhdessä kuljetusta matkasta, naurusta ja kyyneleistä, perheryhmäkodin nuoria ja työntekijöitä sekä tutkimusapulaistani (VTM) Elina Niinivaaraa. Tutkimuksen on rahoittanut Suomen Akatemia (SA 266161) ja hanke on osa tutkimuksen huippuyksikkö RELATEa (SA 272168)

KIRJALLISUUS

- Asiantuntijahaastattelu (2015a). Migri / Maahanmuuttovirasto / perhesideyksikkö. Haastattelu Helsingissä 7.5.2015 (Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen).
- Asiantuntijahaastattelu (2015b). Migri / Maahanmuuttovirasto / turvapaikkayksikkö. Haastattelu Helsingissä 13.4.2015 (Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen).
- Björklund, K. (2014). ”Haluu koulutusta, haluan työn ja elämän Suomessa”. Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa. *Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A* 48. 91 s.
- Björklund, K. (2015). Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context. *Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A* C26. 73 s.

- Blomqvist, S. (2015). ”Kyse on lapsista, ei paketeista” – Suomi käännyttää alaikäisiä turvapaikanhakijoita Dublin-sopimuksen perusteella. YLE uutiset 19.5.2015 (luettu 20.5.2015). <yle.fi>
- Hast, S. (2014). Säälä vai myötätuntoa Palestiinalaisille? 17.11.2014. <politiikasta.fi>
- Kaukko, M. (2013). Everyday choices, meaningful activities and reliable adults. Diverse paths to empowerment of unaccompanied asylum-seeking girls. *Teoksessa* Törrönen, M. & O. Borodkina & V. Samoylova & E. Heino (toim.): *Empowering social work*, 200–221. Palmenia, Kotka.
- Kaukko, M. (2014). Ehjempään aikuisuuteen osallistavan kasvatuksen keinoin. *Teoksessa* Heikkilä, E. (toim.). Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. *Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimuksia A* 49, 103–115.
- Kauko, O. (2015). Yksinäisyys alaikäisten turvapaikanhakijoiden valottamana. *Yhteiskuntapolitiikka* 80: 1, 35–45.
- Khosravi, S. (2013). ”Laiton” matkaja. 183 s. Gaudeamus, Helsinki.
- Kuusisto-Arponen, A.-K. (2003). Our places – their spaces. Urban territoriality in the Northern Irish conflict. *Acta Universitatis Tamperensis* 920. 220 s.
- Kuusisto-Arponen, A.-K. (2014). Poliittinen keho. Kohtaamisia, tunteita ja tietoa. *Alue ja ympäristö* 43: 2, 1–3.
- O’Reilly, Z. (2013). Imaging experience: working with asylum seekers in Ireland through participatory photography. *Irish Journal of Anthropology* 16: 1, 37–46.
- Puumala, E. (2013). Poliitiikan tuntu, mieli ja merkitys. Tapahtuva yhteisö ja poliittisen kokemus kehollisissa kohtaamisissa. *Tiede & Edistys*, 2/2013, 125–138.
- Suokonautio, J. & T. Rantala (2014). Ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden vastaanotto ja järjestelmän kehittämistarpeet. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 29. 48 s.
- Suoranta, J. & S. Ryyänen (2014). *Taisteleva tutkimus*. 393 s. Into, Helsinki.
- Tani, S. (2010). Hengailun maantiede ja nuorisotutkimuksen eettiset ongelmat. *Kasvatus & Aika* 4: 3, 51–71.
- Ure, M. & M. Frost (2014; toim). *Politics of compassion*. 258 s. Routledge, Lontoo.

ANNA-KAISA KUUSISTO-ARPONEN
SPARG/RELATE,
Tampereen yliopisto